Valgas izglītības vēsture

Prīts Rīmans (Priit Riemann; Valgas muzeja pētnieks un krājuma glabātājs)
Karina Varblane (Karin Varblane; Valgas muzeja pētniece un izglītības darba vadītāja)

Valgas izglītības vēsture aizsākās 1639. gadā, kad rakstītajos avotos pirmoreiz minēta skola Valgā.

1742. gadā skolas vajadzībām tika uzcelta koka ēka, bet 1788. gadā nodibināja kroņa skolu, kas vēlāk kļuva par apriņķa skolu un pilsētas skolu. Pašlaik tajā atrodas Valgas mūzikas skola. 19. gadsimtā paplašinājās izglītības iespējas gan zēniem, gan meitenēm, un pieauga arī audzēkņu skaits. Nozīmīga loma Valgas un visas Dienvidigaunijas izglītības vēstures attīstībā bija Jāņa Cimzes skolotāju semināram, kas 1849. gadā tika pārcelts uz Valku. Seminārā sagatavoja topošos draudzes skolu skolotājus un ķesterus. Valgā izglītības attīstību igauņu valodā būtiski veicināja Hanss Einers (*Hans Einer*), kurš 1880. gadā kļuva par Valgas Pētera baznīcas skolas vadītāju. Šī bija pirmā skola Valgā, kurā mācības notika igauņu valodā. Šogad aprit 170 gadi kopš ievērojamā Valgas izglītības darbinieka dzimšanas.

Vienlaikus skolu dzīvi ietekmēja Krievijas impērijas izglītības reformas un 19. gadsimta beigās pastiprinātā rusifikācijas politika. Valgas izglītības vēsture atspoguļo skolu tīkla paplašināšanos, skolotāju sagatavošanas pilnveidi un izglītības igauņu valodā attīstību daudzkultūru pilsētā.

Īpaša nozīme Valgas skolu vēsturē ir Martai Pernai (*Marta Pärna*) un citiem meiteņu izglītības veicinātājiem, kuru darbība jaunajām sievietēm pavēra plašākas izglītības un pašrealizācijas iespējas.

Atsevišķu nodaļu veido zēnu skolas un to loma izglītotas un sabiedriski aktīvas paaudzes veidošanā.

No 20. gadsimta 30. gadiem līdz mūsdienām Valgas izglītības dzīve ir piedzīvojusi lielas pārmaiņas, atspoguļojot gan Igaunijas sabiedrības, gan izglītības sistēmas attīstību.

Izglītības vēsture Valkā

Ligita Drubiņa, Valkas novadpētniecības muzeja speciāliste

Pētot Valkas un Valgas vēsturisko procesu attīstību jāņem vērā pilsētu teritoriālā specifika - līdz 1920. gadam tagadējā Valka bija “vecās Valkas” Lugažu priekšpilsēta.

Referātā aplūkota izglītības vēsture Valkā, sākot ar 18. gadsimtu.

18.gs. sākums Vidzemē bija smags periods. Valkas un Lugažu draudžu baznīcas un skolas 1702. gadā tika nodedzinātas. 1736. gada skolu pārbaudē konstatēts, ka Valkā darbojās vācu skola, bet Lugažos – latviešu skola. Ziņas par skolas darbību Lugažu draudzē saglabājušās no 1799. gada, jo senāki dokumenti ir zuduši.

19.gadsimta otrajā pusē Lugažu draudzes skolā strādāja Jāņa Cimzes vadītā skolotāju semināra audzēknis Mārtiņš Ūdris, kura darbības laikā mācību iestāde piedzīvoja izaugsmi. Gadsimta beigās Lugažos darbojās arī meiteņu un zēnu privātskola.

19./20.gadsimta mijā Valka kopā ar Lugažu priekšpilsētu bija kļuvusi par nozīmīgu izglītības centru. 1919. gada sākumā laikrakstā „Jaunā Dzīve" šeit minētas 11 mācību iestādes.

Būtisks pavērsiens bija 1920. gads, kad Valka tika sadalīta. Latvijas teritorijā nonākušajā Lugažu priekšpilsētas daļā, kas ieguva nosaukumu "Valka", nebija nevienas vispārizglītojošās skolas. Pilsētas Skolu komisijas sēdes atzinums, ka Valkā nepieciešamas vismaz divas pamatskolas un viena vidusskola, 1920. gadā tika īstenots.

Padomju okupācijas gados pilsētā darbojās divas vidusskolas – viena ar latviešu, otra ar krievu mācību valodu.

21.gadsimtā Valkā notika skolu tīkla reorganizācija. Kopš 2016. gada jūlija pilsētā darbojas viena vispārizglītojošā mācību iestāde – „Valkas Jāņa Cimzes ģimnāzija".

Valkas izglītības iestāžu attīstību no 18. gadsimta draudzes skolas līdz mūsdienu ģimnāzijai ietekmējušas teritoriālās pārmaiņas, valsts varas maiņa, kā arī sabiedrības nacionālās un sociālās struktūras izmaiņas.

Vidzemes muižnieku un luterāņu garīdznieku skatījums uz zemnieku izglītības organizēšanu pēc dzimtbūšanas atcelšanas 1819. gadā

Vija Daukšte (Latvijas Nacionālā bibliotēka)

Skola un tautas izglītība ir ikviens tautas kultūras mantojuma sastāvdaļa un apliecinājums tās garīgam briedumam. Ja raugāmies uz izglītības telpu Vidzemē (Lievland) līdz pat 19. gadsimta beigām kopumā, tad redzam divas pilnīgi nošķirtas paralēlas ,,pasaules,,. Viena augstāk stāvošajām kārtām – latīņu un vācu valodā, otra zemnieku kārtai latviešu un igauņu valodā. Turklāt izglītība latviešu un igauņu valodās tā īsti skaidri organizētas, institucionālas, programmatiskas un pastāvīgas aprises ieguva tikai sākot ar 18. gadsimta otro pusi, bet pavisam noteikti pēc dzimtbūšanas atcelšanas 1819. gadā Vidzemē (Livland – latviešu un igauņu daļas). Zemnieki ieguva personisko brīvību un visa zeme nonāca muižu rīcībā un īpašumā. Zemniekiem tiesību uz zemes īpašumu nebija. Varas prerogatīva

saglabājās muižniecības un tās elites – Vidzemes bruņniecības rokās. Kā zināms, muižu saimniecība nevar pastāvēt bez zemnieku saimniecības. Dienas kārtībā nāca jautājums – kā tālāk saimniekot? Tirgus attiecībās balstītai saimniekošanas sistēmai vajadzēja ne tika tehnisku modernizāciju, vajadzēja arī izglītotus un prasmīgus zemes apsaimniekotājus – zemniekus. Aktuāli kļuva jautājumi kas īsti jāzina izglītotam zemniekam, kur ir robežas un kā ar izglītību neatsvešināt zemniekus no savas kārtas? Daļa valdošās elites risinājumu meklēja apgaismības ideālos, ticot, ka no zemnieku kārtas ir atkarīga valsts labklājība. Konservatīvi noskaņotā elites daļa turējās pie pārliecības, ka zemniekam jāpaliek savā kārtā, prasmīgi jāsaimnieko, jābūt uzticīgiem baznīcai un nav jātiecas pēc tālākas izglītības. 19. gadsimta 30-tie gadi pagāja diskusijās un šaubās. 40-tajos gados tapa pirmās tautskolu programmas. 1849. gadā nāca agrārās reformas un ceļš uz klaušu atcelšanu. 50-tajos gados šķita, ka var ,,piebremzēt,, ar izglītības reformām. 60-tajos gados zemnieki ieguva tiesības pakāpeniski izpirkt zemi par dzimtu (īpašumā), Pēterburga atsāka ar ideoloģisku programmu – *viens cars, viena ticība, viena valoda*. Un Baltijas guberņu zemnieku izglītības idejas ieguva jaunu asumu. Šoreiz pievienojās jautājums par valodu – vācu? Latviešu un igauņu? Vai ir iespējama vienota nācija – baltieši ar vienotu vācu humānisma idejās balstītu kultūrtelpu un vācu valodu? Kas izrādījās ieguvējs un vai bija zaudētāji? Ko mēs esam aizmirsuši (?) iekļaut Latvijas un Igaunijas vēstures stāstā?

Skolas Vidzemē – Igaunijā un Latvijā – zviedru laikos

Aivars Peldvē (Aivar Põldvee; Tallinas Universitāte)

Igauņu un latviešu atmiņās par “veco labo zviedru laiku” nozīmīgu lomu ieņem skolas izglītība. Zviedrijas karalistes 1686. gadā pieņemtais Baznīcas likums, kas lika pamatus baznīcas organizētajai tautas izglītībai un tā dēvētajai lasītprasmes kampaņai Zviedrijā un Somijā, Vidzemē tika ieviests tikai 1694. gadā. Atšķirīgo sociālo un lingvistisko apstākļu dēļ Vidzemē līdzīgu mērķu sasniegšanai bija jāmeklē citi risinājumi. Izšķiroša nozīme bija Vidzemes galvenā superintendenta Johana Fišera (*Johann Fischer*) darbībai (amatā 1674.–1699. g). Fišers savā tipogrāfijā uzsāka latviešu un igauņu baznīcas grāmatu un mācību grāmatu iespiešanu un izvirzīja mērķi atvērt skolu laukos pie katras draudzes baznīcas. Šīs darbības atbalstam viņš lūdza Zviedrijas valsts finansējumu un iesaistīja talantīgus jaunus palīgus, piemēram, Ernstu Gliku (*Ernst Glück*; 1654–1705) latviešu apdzīvotajās teritorijās, kā arī Adrianu Virdžīniju (*Adrian Virginius*; 1663–1706) un Bengtu Gotfrīdu Forseliusu (*Bengt Gottfried Forselius*; ap 1660–1688) igauņu apdzīvotajās teritorijās. Referātā, balstoties uz Igaunijas, Latvijas un Zviedrijas arhīvu avotiem, aplūkota latviešu un igauņu skolu dibināšana un nodrošināšana ar mācību grāmatām Vidzemē.

Skolu ēku arhitektūra Igaunijā 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta pirmajā pusē (Vidzemes guberņas un Dienvidigaunijas apriņķu piemēri)

Hanno Talvings (Hanno Talving; Igaunijas Brīvdabas muzeja pētnieks)

Tautas skolu tīkla plašāku izplatību Igaunijā veicināja 1816. un 1819. gada zemnieku likumi, saskaņā ar kuriem muižu kopienām Vidzemē (mūsdienu Dienvidigaunijā un Ziemeļlatvijā) bija jāizveido skola uz katriem 500 iedzīvotājiem, bet Igaunijā (mūsdienu Ziemeļigaunijā) – uz katriem 1000 iedzīvotājiem. 19. gadsimta sākumā un vidū celtās lauku skolu ēkas parasti bija rijas ēkas, jo skolotājs ievērojamu daļu savu ienākumu guva no zemes apstrādāšanas.

Nozīmīgi pavērsieni skolu vēsturē bija Baltijas komitejas 1865. gada 4. jūnijā apstiprinātais lēmums par pagastskolu dibināšanu Vidzemes guberņā un 1866. gada pagastu pašvaldību likuma prasības, kas uzlika muižu īpašniekiem par pienākumu piešķirt zemesgabalu un būvbaļķus jaunu skolu un pagastmāju celtniecībai. Laukos turpmāk arvien plašāk sāka būvēt jauna tipa skolu ēkas, kas vairs nebija dūmainās rijas.

Pēc 1866. gada pagastu likuma pieņemšanas jaunu skolu ēku celtniecība Igaunijas un Vidzemes guberņās sākotnēji attīstījās atšķirīgi. Igaunijas guberņā šajā periodā finansiālo grūtību dēļ skolu un pagasta pārvaldi izvietoja zem viena jumta, proti, cēla kopīgu kopienas ēku, savukārt Vidzemē parasti būvēja samērā iespaidīgas, atsevišķas tradicionālās arhitektūras ēkas.

19. gadsimtā līdz ar pareizticības izplatīšanu tika veidots pareizticīgo skolu tīkls. Pie baznīcām esošās pareizticīgo draudžu skolu ēkas tika celtas ar valsts vai pareizticīgo organizāciju atbalstu. Parasti šim nolūkam izmantoja dažādus tipveida projektus, ko bija izstrādājuši ievērojami Rīgas arhitekti, piemēram, Heinrihs Šēls (*Heinrich Scheel*), Johans Frīdrihs Baumans (*Johann Friedrich Baumann*) u.c.

Sākot ar 19. gadsimta 80. gadu otro pusi, sāka dibināt ministrijas skolas, kas lauku iedzīvotājiem piedāvāja labākas izglītības iespējas. Ar valsts atbalstu tika celtas lielas, bieži vien arī divstāvu skolu ēkas, kuru projektēšanā lielāka uzmanība tika pievērsta mācību un dzīves apstākļu uzlabošanai. Nedaudz līdzīgas bija arī skolu ēkas, kuras no 1906. gada pēc pirmās Krievijas revolūcijas bija atļauts būvēt izglītības biedrībām.

Pēc Igaunijas Republikas neatkarības iegūšanas 1919. gada 9. septembrī iepriekšējās trīs klašu izglītības vietā tika noteikta obligātā četru klašu izglītība, bet 1930. gadā – obligātā sešu klašu izglītība. Tādēļ lielākā daļa agrāk celto skolu ēku vairs nespēja uzņemt visu

skolas saimi. Sākotnēji situāciju uzlaboja atsavināto muižu ēku izmantošana skolu vajadzībām – tajās tika izvietotas vairāk nekā 200 skolas.

Lai iegūtu paraugprojektus jaunām skolu ēkām, 1921. un 1930. gadā tika rīkoti divi arhitektūras konkursi, kuru uzvarējušo projektu pamatā tika uzceltas vairākas jaunas izglītības iestāžu ēkas. Jaunu skolu ēku būvniecību veicināja 1922. gadā izveidotais būvniecības fonds, no kura pašvaldības varēja saņemt ilgtermiņa aizdevumus ar izdevīgiem nosacījumiem. Ar šo aizdevumu palīdzību visā valstī pēc atzītu Igaunijas arhitektu projektiem tika uzcelti simtiem modernu skolu ēku.

Tartu Universitātes un Rīgas Politehniskā institūta attiecības no 1834. līdz 1915. gadam un studentu korporāciju loma

Rūdolfs Rubenis (Latvijas Universitāte)

Referātā aplūkota Tartu un Rīgas studentu korporāciju sadarbības un savstarpējo attiecību attīstība. Īpaša uzmanība pievērsta abu pilsētu vācbaltiešu studentu korporāciju dzīvei, kas veicināja abu pušu integrēšanos vācbaltiešu studentu korporāciju saimē. Referātā atspoguļota Tartu un Rīgas studentu savstarpējā saziņa un integrācija pēc Pirmā pasaules kara un starpkaru periodā. Šīs attiecības turpinājās arī pēc Otrā pasaules kara trimdā un mūsdienās pēc Padomju Savienības sabrukuma.